

גנות הגאווה – ושבח הענוה והצניעות.

[שבת זכור – נכתב ע"י הרב משה צוריאלי, מתוך ספרו אוצרות התורה, כרך ב' בחלק "מועדים", שיחה 2 לפורים. הבהרה: בהסכמת הרב, השיחה נערכה ע"י תלמידו, אך טרם הגיחה]

חז"ל קשרו בין מצוות זכרון מחיית עמלק ובין מצוות פרסום נס פורים, ע"י קביעת קריאת פרשת עמלק בשבת שלפני יום פורים. אבל מה הוא הקשר התוכני?

מעמיקי המחשבה מצאו טיפוס שונה בכל אויב ומקטרג שקם נגד ישראל. קליפת "עמלק" מעוררת כפירה בה'. (בני ישראל פקפקו "היש ה' בקרבנו אם אין" ובוה גירו בעצמם את הכלב – דברי רש"י בשם תנחומא על שמות יז, ח). ובכן "עמלק" גימטריא "ספק". וכן הוא גימטריא ירם' כי ענינו גסות רוח וגאווה הבאים מן שכחת הקב"ה כדכתיב – "ורם לבבך ושכחת את ה' אלהיך" (דברים ח, יד). ומי גאותן כמו עמלק? "אשר קרך בדרך" משל לאמבטי רותחת שאין כל בריה יכולה לירד בתוכה... (רש"י על דברים כה, יח) כלומר, עמלק מעיז להלחם בַּעַם-ה', למרות כל המכות הנפלאות שה' הפליא בכל מי שמצער אותם – אין זאת אלא זחיחות דעת מיוחדת. חז"ל במדרש הנ"ל השוו את עמלק לכלב, והם עצמם הסבירו למה כולם שונאים את הכלב: "אחד נובח, וכולם מתקבצים ונובחים על חנם" (שמו"ר, לא) כלומר הם מתעללים על שוא. יש להם תכונה להתקיף למען עצם הנאת ההתקפה.

לא לחנם נקרא שם מַלְכָם "אַגְג". כי הוא רואה את עצמו גבוה מכולם פָּגַג. "וילך אליו אגג מעדנות" (שמו"א טו, לב) מפרש התרגום "מפנקא". כלומר, אמנם כל בני עמו נהרגו, אבל הוא עדיין מתפנק, כי הם בעיניו רק "בשר תותחים" ונבראו כדי לשרתו. כל עוד שהוא חי, "הכל בסדר".

וכך תכונתו של מקצת מהעשירים, אשר האיש המן הוא לדוגמא להם (עיי' ב"ר נ' "וייתמהמה"), שהיה מוכן להשמיד עם של מליוני בני אדם בגלל שאיש אחד מהם (=מרדכי) איננו מקבל את עליונותו. כלל נקוט בידינו שהאדם ניכר לפי שיחתו. את הדבר החשוב ביותר לפי דעתו, הוא מקדים במשפט שמדבר. "ויספר להם המן את – (1) **כבוד עושרו**, (2) ורוב בניו, (3) ואת כל אשר גדלו המלך, (4) ואת אשר נשאו על השרים ועבדי המלך, (5) אף לא הביאה אסתר אל המשתה... כי אם אותי, וגם למחר אני קרוא לה עם המלך" (אסתר ה'יא-ב). הרי לפנינו שמחמשת המעלות הרמות שיש בידו, מה נצץ לו יותר מכולם? "כבוד עושרו" ולכן הוא הקדים מעלה זו לפני כל שאר הפרטים.

כן ראינו עוד שחצנותו, שכאשר המלך התייעץ אתו מה לעשות למי שהמלך חפץ ביקרו, והוא בהזיותו שמדובר עליו עצמו, הציע שישומו על ראשו "כתר מלכות" (ו, ח). והנה אם נחפש איפה גנוזה בתורה מה הוא שורש נפשו, ענו חז"ל "המן העץ אשר צויתך" (חולין קלט: ע"פ בראשית ג, יא). ומצאנו באבות דר' נתן (פ"א סוף ה') "כיון שראה אותו האילן, היה צווח עליו "רשע, אל תגע בי, אל תבואני רגל גאווה!". הרי ברור לנו שזהו החטא של אדה"ר ושל המן הרשע.

חז"ל קבעו שהשובר כלים בחמתו הרי הוא כעובד ע"ז (שבת קה:). כך בעניננו "וימלא המן חמה" (אסתר ג, ה), והיא תוצאה מן הגאווה.

לעומת זאת, כל מהותה של אסתר היא ההצטנעות וההסתרה-העצמית.

א. מהר"ל מסביר למה שְׁמָה העברי הוא "הדסה", כי עלים שלה מכסים על העץ – "כי הצניעות דוקא מאבד את זרע המן" ("אור חדש", דף קיב).

ב. ועוד מעיר, על "בְּמֹת אביה ואמה" שהיתום והיתומה כוחם מגיע עד ספירת הכתר "מרום וקדוש אשכון, ואת דכא ושפל רוח"... ומפני שהיה גובר עליהם כח עמלק שהוא גדול מאד, לבטל זה הכח צריכים התעלות אל המעלה העליונה מאד" (שם, דף קיד) ועוד: "לכן הגיעה תפילתה אל מקום עליון נסתר... וכך מרדכי שנרמז בלשון 'בשמים ראש' (חולין קלט): מורה על ההסתר, כי הקטורת הוא נסתר, שהיו מקטירין לפני ולפנים" (שם, דף נא).

ג. גם חז"ל רמזו זאת.

"בשכר צניעות שהיתה בה ברחל, זכתה ויצא ממנה שאול. ובשכר צניעות שהיה בו בשאול, זכה ויצא ממנו אסתר" (מגילה יג:). ואין כוונתם "צניעות" כמטבע-לשון שבזמננו על "צניעות המלבוש", אלא כוונתם שהיתה מקטינה את ערך-עצמה. כמו צניעותה של רחל שמסרה את בעלה לאחותה כדי שלא תתבייש, וחשבה רחל שצרכי עצמה אינם חשובים יותר מצרכי לאה – זו היא צניעות. וכמו צניעותו של שאול שלא התרברב ולא גילה לדודו שהוא נמשח למלוכה (שמו"א י, טז) – ככה אסתר לא גלתה לאחשורוש שהיא מצאצאי שאול המלך. לא גלתה זאת גם אחרי שישבה אצלו 9 שנים עד שנת שתיים-עשרה למלכותו.

ד. "לא בקשה דבר" (אסתר ב, טז). וידוע שאחשורוש שהיה הדיוט היה שֶׁשׁ וצוהל על שזכה ללוויה שהיא מזרע מלוכה. אבל "אין אסתר מגדת מולדתה ואת עמה" (ב, כ). וכן שיבח מהר"ל את כלל שבט בנימין שהוא הצעיר - "יש לו הצניעות יותר, שהרי לא יצא אל הנגלה רק באחרונה" (שם, דף קיב).

ה. בגלל אותה הצניעות כאשר אסתר מודיעה למלך על תככים של בגתן ותרש, היא עושה זאת בשם מרדכי, כדי לצמצם את חלקה בהצלה ההיא.

אבל לעומת זאת, הנה באחשורוש כאשר אשתו ושתי אומרת לו דברי טעם, תגובתו היתה "וחמתו בערה בו". לפי חז"ל היא טענה שאם השרים יראו את יופיה, עלול להיות שיהרגוהו כדי לקחת אותה (אסתר רבה ג, פסוק "ותמאן המלכה ושתי"). ולמה לא שמע בקולה? כי גסות רוחו ושחצנותו סנוורה אותו מלשמוע דברי אחרים, כל שכן עצה מאשתו!

וגם ושתי היתה נגועה בגאותנות, כפי שבזתה אותו בפני כל השרים (מגילה יב:). לכן (מבאר "מנות הלוי") היא נענשה בצרעת, העונש הקבוע לגסות רוח (ערכין טז).

אף מפלתו של המן באה לו מפני הגאווה, כדברי הגר"א (א, טז) "וגם הוא נשא אשה גדולה הימנו והיה רצונו לפטור אותה". לכן המן נתן עצה כללית למלך "להיות כל איש שורר בביתו". וכמה חוכא ואטלולא יש בחקיקה הזאת, כדברי חז"ל "להיות כל איש שוֹרֵר בביתו" – "פשיטא! אפילו קרחה בביתה – פרדשכא ליהוי (פקיד ונגיד הוא)" (מגילה יב:). ומתוך הצחוק שצחקו ממנו ומאגרות הראשונות, העמים לא מהרו לבצע צו ההריגה באגרות השניות (שם).

גם אחשורוש וגם המן לא זכו לנשים הצייתניות להם, בגלל שחצנותם. כמאמר חז"ל: "כל המתייחר, אפילו על אינשי ביתיה לא מיקביל" (סוטה מז:). כי דרישת הכבוד מעוררת תגובה נגדית ושלילית. אמנם בשו"ע (אהע"ז סוף סי' ס"ט) כותב רמ"א "אשה כשרה, עושה רצון בעלה". אבל זאת משיגים כאשר "כל הבורח מן הגדולה, גדולה מחזרת אחריו" (עירובין יג:). "שכל המשפיל עצמו הקב"ה מגביהו, וכל המגביה עצמו, הקב"ה משפילו" (שם). לכן כל בן תורה יודע "איזהו מכובד? המכבד את הבריות" (אבות, ד). המכבד את אשתו כאילו היא היתה מלכה, יזכה שגם היא תתייחס אליו כאילו הוא מלך (עייין לשון הרמב"ם, הלי אישות,

סוף פ"טו).

ריבוי אכילה ושתיה במסיבתו של אחשוורוש – הם היו בעוכריו. חז"ל למדונו "בכל מקום שיש ישיבה (=מסיבת מריעות) השטן מקטרג" (תנחומא הוצ' באבר, תשא, יג, ועיין על כך מהר"ל, "אור חדש" דף קמג). כאשר האדם שש ושמח יותר מדאי, אֵיד מוכן לו. "לפני שבר גאון" (משלי טז, יח).

כל הלקחים המפורטים הנ"ל שייכים לעמלקיות של "ורם לבבך ושכחת את ה' אלהיך" כדברינו בתחילת העיון הזה. הלימוד המעמיק במוסר הזה – הוא תוצאה של "זכור את אשר עשה לך עמלק".